

שיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת חיי שרה תשפ"ה¹
(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)
עפרון ולבן וכח הנטילה, רבקה וכח הנתינה

מה באמת רצה עפרון

התורה מספרת: "וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן, וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן אֶת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דָּבַר בְּאָזְנֵי בְנֵי חֵת" (בראשית כג, טז).
 מה פירושו "נ' ש' מ' ע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן, נ' ש' ק' ל' לְעֶפְרוֹן אֶת הַכֶּסֶף"? לכאורה יותר נכון היה לומר, "נ' ל' א' ש' מ' ע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן"! שהרי עפרון כלל לא רצה כסף! "אַרְצָךְ אַרְבַּע מֵאֹת שְׁקֵל כֶּסֶף בֵּין שְׁנֵי אוֹהֲבִים כְּמוֹנוּ מֵהָיָה חֹשֶׁבֶת? לְכֻלּוֹם! אֲלֵא הִנֵּחַ אֶת הַמְכָר, וְאֵת מֵתֶךְ קְבוּרָה" (רש"י שם, טו). כך אמר עפרון. הרי שויתר על הכסף ורצה לתת בחינם!
 אלא שאברהם שומע לא רק עם האזנים. הוא שומע גם עם השכל. אם עפרון נוקב בסכום מוגדר - "אַרְצָךְ אַרְבַּע מֵאֹת שְׁקֵל כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינֶךָ מֵהָיָה הוּא" - אז "דִּי לַחֲכִימָא בְרַמְיָא" (רשב"ם שם, טז). אברהם מבין שזה הסכום שעפרון רוצה לקבל². לכן, "נ' ש' מ' ע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן" - אל הרצון האמיתי של עפרון - "וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן אֶת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דָּבַר בְּאָזְנֵי בְנֵי חֵת"³.
 וכשעפרון כבר "מתגמש" ו"מסכים" לקבל כסף, אז זה עד הסוף! "נטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין, שנאמר: 'עֵבֶר לְפִסְחָר', שמתקבלים בשקל בכל מקום, ויש מקום ששקליהן גדולים, שהן קנטרין" (רש"י שם). ערכם של הקנטרין הוא פי מאה (!) ממטבע רגילה של שקל, בזמן התורה (עי' בכורות נ, א). והנה, מצד הדין, כשאומרים מחיר, מתכוונים למטבע המקובלת באותו מקום שבו התבצעה העסקה, ואם עומדים בחברון, אז הכונה היא למטבעות של חברון, לא של מקום אחר. אבל זה הוא עפרון. כשהוא כבר לוקח, הוא לוקח בהידור. "שקלים גדולים, שמתקבלים בכל מקום". שלא תהיה לו בעיה, אם ירצה להוציא אותם במקום אחר.
 ובקיצור, עפרון רק מדבר על לתת לאברהם, אבל באמת הוא רוצה לקבל, ובגדול.

עפרון - חֶסֶר יְבִאָנוּ, שְׁחִסְרָתוֹ הַתּוֹרָה וְאִ"ו

חז"ל אמרו על עפרון: "נִבְהָל לְהוֹן אִישׁ רַע עֵין, וְלֹא יָדַע פִּי חֶסֶר יְבִאָנוּ" (משלי כה, כב). "נִבְהָל לְהוֹן אִישׁ רַע עֵין - זֶה עֶפְרוֹן, שֶׁהִכְנִיס עֵין רַע הַמְמוֹנוֹ שֶׁל צְדִיק; וְלֹא יָדַע פִּי חֶסֶר יְבִאָנוּ - שְׁחִסְרָתוֹ הַתּוֹרָה וְאִ"ו" (ב"ר נח, ט), שֶׁבְּכָל הַפְּרָשָׁה נִכְתָּב 'עֶפְרוֹן' מֵלֵא, וּבִסּוּפָה נִכְתָּב 'עֶפְרוֹן' חֶסֶר (בראשית כג, טז). [וציין עוד בעל הטורים (שם), ש'רע עין' בגימטריא - ארבע מאות; וכן 'עֶפְרוֹן' בגימטריא - ארבע מאות (וכן הביא רש"י בדה"א טז, יא). שֶׁבְּגִלְלֵי אַרְבַּע מֵאֹת שְׁקֵל כֶּסֶף שֶׁנִּטַּל 'רַע עֵין' זֶה מֵאַבְרָהָם, חִסְרָתוֹ הַתּוֹרָה וְאִ"ו וְנִקְרָא 'עֶפְרוֹן'].

איזה מין עונש הוא זה לעפרון, שחִסְרָתוֹ הַתּוֹרָה וְאִ"ו? וכי אכפת לעפרון איך יכתב שמו בתורה?

התשובה הפשוטה לזה היא, שאין כאן שום עונש, אלא תיאור מציאות. כי הכלל בחסרות ויתרות שבתורה הוא, שכאשר

כוונת הכתוב היא למוכן המלא של המילה, המילה מופיעה בכתיב מלא, המעניק לה משמעות מורחבת. וכאשר כוונת הכתוב למעט במשמעות המילה ולהציגה במשמעות מסוייגת, המילה מופיעה בכתיב חסר, שזה נועד לצמצם ולהפחית את תוקף משמעותה⁴.

וכך גם כאן: מה שחיסרה התורה אות וא"ו מעפרון, אינו בא כעונש לעפרון, אלא בא לבטא את העובדה, שבמעשה שעשה עפרון נפחתה אישיותו ומדרגתו, ומעפרון נשאר רק עפרן, אישיות חסרה ופחותה. "חֶסֶר יְבִאָנוּ" לא רק במנין אותיות שמו, אלא באישיותו ובמדרגתו⁵.

ואולם בנוסף להסבר זה, יתכן לומר שאכן יש כאן עונש לעפרון. עונש רוחני קשה. שכן אות בתורה איננה סתם עוד טיפת דיו של הסופר. אות בתורה היא הרבה יותר מכך. בכל אות בתורה רמוזים תְּלֵי תְּלִים של הלכות, ועולמות רוחניים לאין מספר תלויים בה. וא"כ, כשנחסרה אות משמו של עפרון, הפסיד עפרון עולמות שלמים שהיו יכולים להיות תלויים בו, ועתה הם אינם תלויים בו.

ולא רק אות משמו הפסיד עפרון, אלא פרשה שלמה הפסיד! אם היה עושה חסד עם אברהם ושרה - פרשה שלמה בתורה היתה כתובה לזכותו של עפרון, לספר על צדקותו ונדיבות לבו, שזכה לגמול חסד עם אברהם אבינו ושרה אמונו. אבל עפרון מעדיף כסף על פני עשיית חסד עם אברהם ושרה, ולכן במקום פרשה שלמה לזכותו, כתובה בתורה פרשה שלמה בגנותו, שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה (רש"י שם). "אִישׁ רַע עֵין... חֶסֶר יְבִאָנוּ". יש לו פרשה של קמצן ושל רע עין.

מתי אוהב לבן הארמי לרוץ?

בהמשך הפרשה פוגשים עוד "צדיק" אחד. גם הוא היה יכול לזכות לפרשה שלמה שמדברת בשבחו, אבל בגלל תאורת הממון שלו הוא זוכה להיפך הגמור. "זוכה" לפרשה שלמה המדברת בגנותו.

כשלבן שומע על אליעזר עבד אברהם שהגיע לארם נהרים ומחפש מקום ללון - "וַיֵּרָץ לְבָן אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעֵין... וַיֹּאמֶר: בּוֹא בְרוּךְ ה'! לְמָה תַעֲמִד בְּחוּץ, וְאַנְכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת וּמְקוֹם לְגַמְלִים" (בראשית כד, כט-לא). לכאורה מתגלה כאן לבן כצדיק גדול, כמעט כמו אברהם אבינו. אברהם אבינו רץ לקראת האורחים (שם יח, ב), וגם לבן רץ לקראת האורחים. רק שמע שליד המעין עומד אדם המחפש מקום להתאכסן בו, ומיד הוא רץ להזמין אותו לביתו.

אבל האמת היא שלא בשביל לקיים מצות הכנסת אורחים רץ לבן אל אליעזר. הסיבה האמיתית לריצה זו היתה אחרת לגמרי. "וַיְהִי כִּפְרָאת אֶת הַגְּנוֹם וְאֶת הַצְּמִדִּים עַל יְדֵי אַחֲתוֹ, וּכְשִׁמְעוּ אֶת דְּבָרֵי רַבְקָה אַחֲתוֹ לֵאמֹר פֹּה דָבָר אֱלִי הָאִישׁ - וַיָּבֵא

רבקה תשאר כאן ימים או עשור, וגם אני אצטרך להשאר בביתכם ולהמתין, הרי תצטרכו לתת לי לפחות שתי ארוחות ביום, לי ולעבדים שלי, וגם לגמלים... הסיפור הזה בכלל לא זול עבורכם... עדיף כבר שניקח את רבקה עכשיו ונלך. אה! אם כך, הם כבר מסכימים לשלוח את רבקה, במקום שיצטרכו לארח את אליעזר ואנשיו. רק "נקרא לנער ונשאֵלָה אֶת פִּיהָ" (שם, נו). נברר אם גם היא מסכימה ללכת כבר עכשיו. ורבקה, כמוכן, מסכימה.

מה יותר חשוב ללבן - עבודה זרה או כסף?

והנה, עם כל מה שיש לנו לומר בגנותו של לבן הארמי, יש לכאורה גם נקודה חיובית אצלו. יש ללבן יחס של כבוד לאלקות. כשנדמה לו שיעקב גנב את התרפים, הוא רודף אחריו וזועק: "לָמָּה גִּנַּבְתָּ אֶת אֱלֹהֵי" (שם, ל) אמנם עבודה זרה היא עבירה חמורה מאד, מן העבירות שצריך ליהרג ולא לעבור עליהן, אך בכל זאת יש גם צד חיובי בכך שאדם מכבד אלהות, ואפילו היא פסולה ואסורה. כי ניתן לראות מכך, שישנה פֶּאֶדָם זה הערכה ונטיה לרוחניות, וצעדיו אינם מוֹנָחִים מְשָׁקוּלִים גשמיים בלבד.

ואולם התורה מגלה לנו שגם מידה זו לא היתה ללבן. לבן עצמו סותר אותה. כשלבן מזמין את אליעזר לביתו (לאחר שנוכח לראות שיש ברשותו נזמים וטבעות יקרים), אומר לבן לאליעזר: "לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ, וְאֲנֹכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת וּמְקוֹם לְגַמְלִים" (שם, כד, לא). ממה פְּנִיתִי הַבַּיִת? - מעבודה זרה (רש"י שם). אין תרפים אצלי בבית. הבית שלי הוא "גלאט כשר", ואתה יכול להתארח בו.

מה קורה כאן? כיצד סילק לבן מביתו את התרפים החשובים לו כל כך, שֶׁפָּה טרח אחר כך לחפש אותם ולהשיבם אליו? התשובה היא, שבראש סולם הערכים של לבן לא עומדת האמונה (ולו אמונת ההבל שלו), אלא הכסף! כסף חשוב בעיניו יותר מן התרפים. ולכן, כאשר אמונתו בתרפים מתנגשת עם הערך של "כסף" - הכסף מעל הכל, והוא זורק את אלהיו מן הבית כדי להכניס אליו אדם עשיר. ברגע שיש נזמים וטבעות - אין אלהים. זורקים אותם החוצה. בשביל לרדוף אחרי יעקב - העבודה זרה היא תירוץ טוב. אבל כשנכנס גם שיקול של כסף - הכסף קודם לכל!

הרי שגם לבן, כמו עפרון, במקום לקבל פרשה בתורה שמדברת בזכותו, איך הוא מכניס אורחים וגומל חסד לאברהם ליצחק ולרבקה, הוא מקבל פרשה בתורה שמדברת בגנותו. כי כסף וזהב מענינים את לבן יותר מהכל, ולכן זה מה שנכתב עליו בתורה.

רבקה - ההפך הגמור מעפרון החתי ומלבן הארמי

רבקה, אחותו של לבן, היא ההפך הגמור ממנו. לבן בעל רצון עז לקחת, ורבקה בעלת רצון עז לתת. רבקה, בלי שנתבקשה, מציעה מעצמה לאליעזר לשאוב מים לכל גמליו. שאיבת מים לעשרה גמלים שהלכו יום שלם בלי לשתות, היא עבודה קשה מאד, גם לאנשים מבוגרים. כל שכן לרבקה, שהיתה ילדה בת שלש שנים (ע"י רש"י בראשית כה, כ). באר המים היתה במקום נמוך [שהרי הכתוב אומר: "וַתֵּצֵא וַתִּמְלֵא כֶּדָּה [תַּעַל] (שם, כד, טז)], ובכל שאיבה ושאיבה צריכה היתה רבקה לרדת אל מקום הבאר, ולטפס משם עם כד מלא מים

אֶל הָאֵשׁ" (שם, כד, ל). ולא סתם בא, אלא רץ! "למה רץ ועל מה רץ? - וַיְהִי כִּפְרָאת אֶת הַגְּזֵם! אמר: עשיר הוא זה, ונתן עיניו בממונו" (רש"י שם, כט). אם לא היה רואה את הנזם ואת הצמידים שנתן אליעזר לרבקה, לא היה רץ לקראתו. איש אחד מחפש מקום ללון? שיישן בשדה, על יד הבאר. אבל אם יש לו נזמים וצמידים, זה כבר דבר אחר! איש כזה כדאי להכניס הביתה.

אחרי שנים רבות, כשיעקב מגיע לארם, שוב רץ לבן לקראת האורח. "וַיְהִי כִשְׁמַע לְבָן אֶת שְׁמַע יַעֲקֹב בֶּן אָחִיתוֹ - וַיֵּרַץ לִקְרַאתוֹ, וַיַּחֲבֹק לוֹ וַיִּנְשֹׁק לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל בֵּיתוֹ" (שם, כט, יג). מה מטרת הריצה הפעם? אולי הפעם הוא כבר רץ לשם מצוה? אומרים חז"ל: "וַיִּרְץ לְקִרְאָתוֹ - כסבור ממון הוא טעון. וַיַּחֲבֹק לוֹ - שמא זהובים הביא, והינם בחיקו. וַיִּנְשֹׁק לוֹ - שמא מרגליות הביא, והם בפיו" (רש"י שם). הרי שלבן נשאר לבן, כמו בפעם הקודמת. כמה שנים עברו מאז ביקורו של אליעזר? כמה שנה עברו מאז⁶! לבן כבר לא צעיר! ובכל זאת, כשנדמה לו שיש כסף - הוא רץ! אחרת לא היה רץ.

לבן החסכן

נשוב אל לבן ואליעזר: אליעזר מציע לבתואל וללבן חתן נפלא עבור רבקה. מציע את יצחק אבינו. מה מספר להם אליעזר על החתן המיועד? - הוא לא מספר שיצחק נעקד על גב המזבח. כנראה שהוא מבין, שאת האנשים האלה פרט כזה לא כ"כ מעניין. מה הוא כן מספר? - הוא מספר שלאביו של יצחק יש גמלים וחמורים (ע"י רש"י שם, כד, לה). או! זה כבר מעניין! נעקד על המזבח - לא מעניין. גמלים וחמורים - זה מעניין.

גם בהמשך העניין רואים את תאות הממון של לבן. "וַיַּעַן לְבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ, מַה יֵצֵא הַדְּבָר" (בראשית כד, ג). "וַיַּעַן לְבָן" - רשע היה, וקפץ להשיב לפני אביו (רש"י). וגם בתואל עצמו היה רשע (ע"י רש"י שם, כה, כ ד"ה בתתואל). אם שניהם רשעים, איך הם אומרים מיד "מה יֵצֵא הַדְּבָר"? מהיכן נובע פֶּרֶץ האמונה הזה?

יש מי שפירש, שהם חוששים. אליעזר מציע שידוך כל כך טוב לרבקה, חתן כל כך מוצלח, וגם כסף לא חסר שם (ע"י רש"י שם, כד, לו), מי יודע כמה דמי שדכנות ירצה אליעזר עבור השידוך הזה?... לכן הם אומרים - "מה יֵצֵא הַדְּבָר"! אתה לא עשית כלום. זה הכל מה, לא מגיע לך שום דבר!...

אליעזר קלט מהר מאד עם מי יש לו פה עסק, והוא מדבר עמם בשפה שהם מבינים - כסף. כשהם אומרים לו: "תֵּשֶׁב הַנְּעָר אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עֶשְׂרִים, אַחַר תֵּלְךָ" (שם, נה), הוא מתחכם כנגדם. הרי את המילים האלו - "אַחַר תֵּלְךָ" - ניתן לפרש בשני אופנים. ל"תֵּלְךָ" יש שתי משמעויות בלשון הקודש. האחת - כדיבור בגוף שלישי לאשה (היא תלך), והשניה - כדיבור בגוף שני לזכר (אתה תלך). אמנם לבן ואליעזר מדברים ביניהם בארמית, אבל גם בארמית זה כך. "תֵּלְךָ" בארמית - "תִּיֵּלְךָ", בין כשנאמר בגוף שלישי לאשה, ובין כשנאמר בגוף שני לזכר⁷. לבן ואמו אומרים לאליעזר: "תֵּשֶׁב הַנְּעָר אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עֶשְׂרִים, אַחַר תֵּלְךָ", והם מתכוונים שאחרי הזמן הזה רבקה תלך כבר בעצמה לארץ ישראל. אבל אליעזר עושה את עצמו כלא מבין. כאילו אמרו לו, "תֵּשֶׁב הַנְּעָר אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עֶשְׂרִים", ואחרי זה אתה תלך. ובינתים תשב כאן בביתנו יחד עם אנשיך וגמליך, ותמתין... אומר להם אליעזר: "אַל תִּאָּחֲרוּ אִתִּי" (שם, נו). הרי אם

יותר "נותן", הוא נעשה יותר יותר דומה לקב"ה. וככל שהוא יותר "נוטל", הוא מתרחק מלהיות דומה לקב"ה. ובאמת, שנטילה יתירה מן העולם גם לא מועילה הרבה. חז"ל אמרו, "כשאדם בא לעולם, ידיו קפוצות הן, כלומר: כל העולם כולו שלי הוא, ואני נוחלו. וכשהוא נפטר מן העולם ידיו פשוטות, כלומר: לא נחלתי מן העולם הזה כלום" (קה"ר ה, כב). כל מה שאדם נוטל מן העולם, נשאר בסופו של דבר כאן, בעולם הזה, ולא הולך עמו לעולם הבא. אז למה ליטול מן העולם מה שלא צריך?...

שני חנוונים - שתי כוונות

ובאמת, שגם את מה שאדם מוכרח לקבל מן העולם, הוא יכול להפוך לנתינה. אם הוא משתדל שהקבלה תהיה לצורך נתינה, כלומר: מתוך כוונה שהדברים שהוא נוטל מן העולם ישמשו ככלים ללימוד תורה, לקיום מצוות ולעשיית חסד - אז גם הקבלה נחשבת לנתינה. לעומת זאת, אלו שנותנים לאנשים רק כדי שיוכלו לקבל מהם מה שיותר, אצלם גם הנתינה נחשבת כקבלה, ולא כנתינה.

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל אמר על כך משל יפה: שני חנוונים מוכרים סחורה וזה באותו המחיר. האחד, מטרתו לתת לכל יהודי כל טוב - חלות ובשר ודגים ועוד. אלא מאי? אם רק יחלק חינם יין וחלב ושאר מוצרים, לא יוכל להמשיך לאורך זמן בנתינתו, שכן לא יהיה לו כסף כדי לחדש את המלאי, וגם לא יהיה לו ממה להתקיים כדי שיוכל לשרת את הלקוחות. ממילא, הוא מוכרח לעסוק גם ב"לקיחה", ולקחת כסף מן הקונים. לעומת זאת, הסוחר השני, כל מטרתו לקחת כסף מן הבריות. ואולם, אם רק יתלה שלט על החנות: "כאן מקבלים כסף", אף אחד לא יכנס לחנות. הוא מוכרח אפוא לספק סחורה לאנשים, כדי שייסיימו להעניק לו מכספם.

שני חנוונים פועלים באותו האופן. נותנים סחורה, ונוטלים עבורה כסף. ובכל זאת, רב ההבדל ביניהם. אצל האחד גם הלקיחה אינה אלא נתינה, כי לקיחתו אינה אלא "היכי תמציי" כדי שיוכל להמשיך ולתת, ואצל השני גם הנתינה אינה אלא לקיחה, כי נתינתו אינה אלא "היכי תמציי" כדי לקחת מאנשים את כספם. ולכן, אצל האחד מביא המסחר לדבקות בקב"ה, שהרי הוא מתדמה לה, שגם הוא רק נותן ולא לוקח. ואילו אצל חברו, אותו מסחר עצמו, מביא דוקא לריחוק מה, שהרי כל כולו לקיחה, הפך ממידותיו של הקב"ה⁸. אי אפשר לשים אותו בעולם הבא בשביל זה, כי עולם הבא פירושו דבקות בקב"ה, ואדם זה רחוק מהקב"ה מרחק רב. מסתמא יקבל איזה שכר בעוה"ז, כסף, או משהו אחר, שהרי סוף סוף עסק בסיפוק צרכיהם של יהודים, אבל עולם הבא לא מגיע לו בעד זה. כי סוף סוף, במשקל המידות, המידה שלו היא מידה של לקיחה, לא של נתינה.

אדם צריך להיות כמו החנווני הראשון. כמו רבקה. להשתדל להיות כמה שיותר נותן, וכמה שפחות לוקח.⁹

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

בחזרה אל מקום עמידת הגמלים. כך היתה צריכה לעשות עשרות פעמים!

רבקה רצה ושואבת עוד ועוד, ואילו אנשיו של אליעזר עומדים מן הצד ולא מציעים שום עזרה. למה הם לא מציעים עזרה? - ודאי קבלו הוראה מאליעזר שלא לעזור לה, כדי שיוכל לבחון אותה אם בעלת חסד היא. מה היה עושה אדם רגיל במקרה כזה? - אדם רגיל היה "מתפוצץ" מכעס, אם לא מעייפות: איך זה שעשרה גברים חסונים ובריאים עומדים ומביטים, ואף אחד לא נוקף אצבע לעזור לי? אבל לא זה מה שקרה עם רבקה. הילדה הזאת, שבסך הכל הלכה להביא למשפחתה כד אחד של מים, רצה אל הבאר שוב ושוב, עד שסיימה להשקות את כל עשרת הגמלים של אליעזר כדי ספוקם, והיא אינה מתרגזת. להפך, מסתמא היא מצטערת על כך שרק עשרה גמלים יש כאן ולא עשרים, כי היא אוהבת לעשות חסד עד כלות כוחותיה.

מורי ורבי הגה"צ רבי גדליה איזמן זצ"ל התבטא ואמר, שצריך להיות "משוגע" על חסד כדי לעשות מה שעשתה רבקה. זוהי אכן אהבת חסד הגובלת ב"שגעון". הרי היתה יכולה לבקש מאנשיו של אליעזר לעזור בהשקיית הגמלים, שהיו סוף סוף הגמלים שלהם! אבל היא אינה מבקשת עזרה מאיש. היא בעצמה שואבת מים לכל הגמלים, עד הסוף.

בזה מתברר, שרבקה אכן ראויה לבית אברהם, שהרי הפגינה מדרגה נשגבה ונדירה של אהבת חסד - לעשות חסד בשמחה ובחפץ לב, גם עם מי שהיה יכול בקלות להסתדר בכוחות עצמו. כי רבקה היא בעלת רצון עז לתת לאחרים. וכשיש כח עז כזה לנתינה, הוא מתפרץ בלי חשבון. רבקה לא בודקת אם הנתינה באמת נצרכת בשיעור כזה, או לא. היא נותנת בלי שיעור ובלי חשבון. מוסרת נפשה לעשות חסד ולהיטיב עם האורחים.

אחר כך, בדור הבא, כשיעקב מגיע אל לבן, יש אבן גדולה על פי הבאר. אי אפשר לשאוב מים. רק יעקב מצליח לגלגל את האבן בכחות על טבעיים. למה יש שם אבן? אולי אחרי שראו שרבקה השקתה עשרה גמלים, החליטו מטעמי חסכון להניח אבן על פי הבאר, שלא יוכל כל אורח לשאוב לגמלים שלו בלי רשות...

לפתח את כח הנתינה

כח נתינה כזה כמו שהיה לרבקה, לא בא אל האדם מאליו. להפך! הקב"ה ברא את האדם עם כח של נטי לה. מרגע שאדם בא לעולם ועד צאתו ממנו, הוא לוקח מן העולם עוד ועוד, בלי הפסקה. מיד כשהוא נולד, הוא לוקח מן העולם אויר, אה"כ גם אוכל ודירה ובגדים, אה"כ דברים אחרים, וההכרח לא יגונה. אלא שאדם צריך לדעת להיות גם "נותן". להשתדל לפתח בעצמו גם את מדת הנתינה.

הרי אחת מהמצוות שנצטוונו עליהן בתורה היא "וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי יְהוָה" (דברים כח, ט); וענינה של מצוה זו הוא, להדמות אליו ית' "בפעולותיו הטובות והמידות הנכבדות שיתואר בהם האל-יתעלה" (ספר המצוות לרמב"ם, מ"ע ח). והנה, הקב"ה הוא רק נותן לאחרים, ולא נוטל לעצמו כלום. ולמדרגה כזו בשר ודם לא יכול כמובן להגיע. אבל עד כמה שאפשר, אדם צריך להשתדל להיות דומה לקב"ה במידה הזו, להשתדל להיות כמה שיותר "נותן" ומיטיב לאחרים, וכמה שפחות "לוקח". ככל שאדם הוא

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].
- הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת חיי שרה: "וַיְהִי חַיִּי שְׂרָה מְאֹה שָׁנָה... וַתִּמָּת שְׂרָה... וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת שְׂרָה אֵשֶׁתוֹ אֶל מְעַרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה" (בראשית כג, א-ט) ⇔ "וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר חַי מֵאֵת שָׁנָה... וַיָּגַע וַיָּמָת אַבְרָהָם... וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמָעֵאל בְּנָיו אֶל מְעַרַת הַמַּכְפֵּלָה... שְׂמָה קָבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אֵשֶׁתוֹ" (שם כה, ז-ז). [הקשר הוא כפול: (1) מנין חיי שרה, מיתתה וקבורתה במערת המכפלה - מנין חיי אברהם, מיתתו וקבורתו במערת המכפלה; (2) בשני המקומות - בתחילת הפרשה ובסופה - נזכרת קבורת שרה במערת המכפלה].
- קשר נוסף: "וַיְהִי חַיִּי שְׂרָה מְאֹה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעֵים שָׁנָה וְשְׁנַיִם שָׁנָה וְחֹמֶשׁ שָׁנָה וַחֲמֵשׁ שָׁנָה" וכו' (שם כג, א-ב) ⇔ "וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מֵאֵת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשִׁבְעֵים שָׁנָה, וַיָּגַע וַיָּמָת וַיָּאֶסֶף אֶל עַמְיֹ" (שם כה, ז). [הקשר הוא: מנין שנות אשת אברהם ומיתתה - מנין שנות בן אברהם ומיתתו].
- קשר נוסף: "וַיִּקָּם שְׂדֵה עֶפְרוֹן... לְאַבְרָהָם לְמִקְנֵה לְעֵינֵי בְנֵי חַת" וכו' (שם כג, ז-יח) ⇔ "הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי חַת" (שם כה, ז).
2. שאם לא כן, היה לו לעפרון לומר: "ארץ שמידתה כך וכך ביני וביניך מה היא", בלא לנקוב בסכום כסף.
3. ויש לחזק את הדברים על פי מה שכתבו לבאר, דהנה מתחילה כשעפרון אמר שמסרב לקבל כסף, נאמר: "וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחֲתִי אֶת אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי חַת לָלֵל בְּאֵי שַׁעַר עִירוֹ". כולם שמעו את דבריו. ואילו אח"כ כשנוקב את הסכום אותו הוא "מסרב" לקבל, נאמר: "וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת אַבְרָהָם לְאָמֹר לוֹ". בפעם הזו הוא כבר לא מדבר בקול רם, אלא בקול נמוך, שרק אברהם ישמע. ומדוע? כי כאן הוא נוקב את הסכום אותו הוא "מסרב" לקבל, ומזה מוכן שבעצם הוא כן מעוניין בתשלום... את זה הוא כבר לא רוצה שכולם ישמעו, רק אברהם...
4. כן יסד לנו המהר"ל. שעל הפסוק "וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיִּגְדַּל אֶת הָאָזְנָן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר" (בראשית כט, ז), פירש רש"י: "כאדם שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית. וביאר המהר"ל ב"גור אריה" (בפירוש שני), "שכן הוא הלשון, כל שנתרכו אותיותיו - פעולתו יותר, כפי האותיות שהם בו. וכאן אותיות השורש חסר, לומר 'וַיִּגְדַּל' ולא 'וַיִּגְלַגַּל', לומר: פעולה חסרה היתה", ללא המאמץ הרגיל הנדרש עבורה.
- ועל דרך זה ביארו גם מה שנאמר ברבקה: "וַיִּמְלֹא יַמְיָהּ לְלֵדָת הַבָּנִים וְהָיָה תוֹמָם בְּבִטְנָהּ" (שם כה, כד), ופירש רש"י: "תוֹמָם - חסר. וכתמר (שם לח, כז) תאומים מלא. לפי ששניהם צדיקים. אבל כאן, אחד צדיק ואחד רשע. עכ"ל. כלומר, התאומים שנולדו לתמר - פרץ זורח - היו שניהם צדיקים, לכן נכתב בהם 'תאומים' מלא, כלומר: תאומות מלאה. אבל יעקב ועשו, כיון שאחד צדיק ואחד רשע, אין כאן תאומות מלאה, לכן באה תיבת 'תאומים' חסרה, כלומר: תאומות מוגבלת וחסרה.
- וכן על הפסוק "וַיִּשְׁעִיר עֵזִים אֶחָד לְחֵטֹאת" (במדבר טו, כד), פירש רש"י: "לְחֵטֹאת - חסר אֶלְף, שאינו כשאר חטאות, שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה, החטאת קודמת לעולה, וזו עולה קודמת לחטאת". פירוש הדברים, דכאשר החטאת באה לפני העולה, אזי היא עיקר המכפר, והעולה אינה אלא דורון, כמבואר בגמ' (זבחים ז, ב) חטאת למה באה לפני עולה? משל לפרקליט שנכנס, ריצה פרקליט, נכנס דורון אחריו. אבל כאן, שהעולה קודמת לחטאת, הרי שהעולה היא עיקר המכפר, והחטאת ירדה מחשיבותה, לכן נחסר ממנה אות אל"ף. היא כבר לא כל כך "חטאת", כי לא בה תלוי עיקר כפרת החטא.
- ומצינו כן גם בכיוון ההפוך: "וַהֲיָה הַנֶּגַע יִרְקַק אֹד אֲרָמְדָם" (ויקרא יג, מט) פירש רש"י: "ירקק - ירוק שבירוקין. אדמדס - אדום שבאדומים. הרי שהכפלת אותיות השורש והרחת המילה, מחזקת את משמעותה.
5. וכן מוכח ברמב"ם, ש"הנבהל להון חסר יבואנו", הוא לא רק חֶסֶר בממון, אלא בכל האישיות. שכן כתב הרמב"ם (פ"ב מהלכ' סנהדרין ה"ז) והעתיק הטור לשונו (ח"מ ס"ו ז'), "בית דין... צריך שיהא בכל אחד מהן שבעה דברים, ואלו הן: חכמה, וענוה, ויראה, ושנאת ממון וכו', אף ממון שלהם אינן נבהלין עליו, ולא רודפין לקבץ הממון, שכל מי שהוא נבהל להון חסר יבואנו" וכו'.
- וצריך להבין, מה הוא זה שכתב הרמב"ם "שכל מי שהוא נבהל להון חסר יבואנו", ומה נתינת טעם היא זו שבגלל זה אינו ראוי להיות דיין. והרי לא בא כאן הרמב"ם ללמדנו עצות טובות איך לא לבוא לידי הפסד ממון, אלא לבאר מעלות הדיין, ומה נדרש ממנו כדי שיוכל לפסוק דין אמת ללא שום נטיה לשקר או לנטילת שחד. וא"כ הוא פלא גדול, מה נוגע לכאן "שכל מי שהוא נבהל להון חסר יבואנו", וכי מפני זה לא יוכל להיות דיין?!
- וביאר בזה הסטייפילר זצ"ל, דחזינו מכאן שהרמב"ם פירש "חֶסֶר יבאנו" לא רק בממון, כמו שביארו המפרשים (במשלי שם), אלא גם בדעת, דכל עניני חסרון יבואו לו, שגם דעתו תחסר, שעל ידי שהוא נבהל להון מדותיו ודעותיו משתבשות, והוא מאבד את השכל הישר ונהיה חסר דעת, ועי"ז איננו יכול לפסוק את הדין לאמתה של תורה (פניני רבינו הקהילות יעקב עמ' ס"ח).
6. רבקה נישאה ליצחק כשהיה בן ארבעים (בראשית כה, כ). ילדה את יעקב כשיצחק היה בן ששים (שם, כו). יעקב עזב את בית הוריו כשהיה בן ששים ושלש (רש"י שם כח, ט). ארבע עשרה שנה נטמן בכית מדרשו של עבר (שם), ורק אז הלך לחרן (שם). נמצא, שעברו כתשעים ושבוע שנה משעה שנפרדה רבקה מלבן אחיה ונישאה ליצחק, עד שהגיע יעקב בנה לחרן ונפגש עם לבן.
7. גוף שני לזכר: "עַל גְּהֻנָּה תִּלְךְ" (בראשית ג, יד) - עַל מֶעָף תִּיָּחַל (אונקלוס); ובגמרא: "ההוא גברא דאגר ליה חמרא לחבריה, א"ל: לא תִּיָּחַל באורחא דנהר פקוד (כתובות כז, ב) - לא תלך בדרך נהר פקוד. ובגוף שלישי לנקה: "בְּלַ תִּלְךְּ בּוֹ אֲנִי שֵׁיט" (ישעיהו לג, כא) - לא תִּיָּחַל ביה ספינת ציידין (תרגום יונתן. ועי' יומא עז, ב); ובגמרא: "תִּיָּחַל ותיחי ראיא אימת מטא גיטא לידה" (ב"מ יט, א) - תלך האשה ותיביא ראיא מתי הגיע הגט לידה.
8. יסוד זה מבואר כבר ברמב"ן, שדן בשאלה הידועה, מדוע נענשו המצרים על שנשתעבדו בישראל, הרי השעבוד נגזר עליהם כברית בין הבתרים, וא"כ לא עונש מגיע למצרים אלא שכר על שנעשו שלוחי ה' להוציא את גזרתו אל הפועל. ותי' הרמב"ן, שהמצרים נענשו מפני ששעבדו את ישראל מחמת שנאה ורשעות, ולא כדי לקיים את גזרת ה', ואילו היו משתעבדים בישראל ככוונה טהורה להוציא את גזרת ה' אל הפועל, לא היו נענשים אלא אדרבה לזכות היה נחשב להם, והיו מקבלים על זה שכר (עי' רמב"ן בראשית טו, יד). הרי שאתה פעולה עצמה - ההשתעבדות בישראל - יכולה להחשב לעבירה ויכולה להחשב למצוה, כפי כוונת העושה.
- ועי' גם אגרות חזו"א (ח"ב ס' ז') שכתב: "יקרה לפעמים, אשר מעשה בעלת צורה אחת תפרד לשתי מעשיות נפרדות, האחת מן הטובות והאחת מן הרעות, ואשר לפי מחשבתו של העושה ישוב משפטן, אם לעקל אם לעלקלקלות". ועי' שם הדוגמא שהביא לזה.
- ויש להוסיף, שלפעמים יש גם נפ"מ להלכה מענין זה - עי' שו"ע (או"ח ס' ל"ח ס"ח) שכתב: "כותבי תפילין ומוזוות, הם ותגריהם ותגרי תגריהם וכל העוסקים במלאכת שמים, פטורים מהנחת תפילין כל היום", כי העוסק במצוה פטור מן המצוה. וכתב שם המשנ"ב, שפטור זה הוא אף כשמרויחים בזה ממון. ומ"מ כתב לגבי התגרים: "ודוקא אם עיקר כוונתם כדי להמציאן למכור למי שצריך להם. אבל אם עיקר כוונתם רק להשתכר - לא מיקרי עוסק במצוה", והפטור שהזכיר השו"ע לא נוגע אליהם. הרי ששני תגרים עושים את אותו המעשה, ומ"מ הבדל הכוונות ביניהם גורם גם להבדל בדין ביניהם, האם חל עליהם דין "עוסק במצוה פטור מן המצוה" או לא.
9. וכך כתב הג"ר יצחק מוולוז'ין על אביו (הג"ר חיים מוולוז'ין): "וכה היה דְּבָרוֹ אֵלֵי תמיד, שזה כל האדם, לא לעצמו נבוא, רק להועיל לאחריו ככל אשר ימצא בכחו לעשות" (הקדמת הג"ר יצחק מוולוז'ין לספר "נפש החיים").